

## TIJORAT BANKLARIDA KREDITLARNING SIFATI PASAYISHI: SABABLAR VA OLDINI OLISH CHORALARI

**MARJONA QODIROVA**

Toshkent Kimyo International university

Bank ishi bakalavri

Ilmiy rahbar: Gofurov Javohir Jaxongir oqli

### *Annotatsiya*

Ushbu tadqiqot ishida tijorat banklarida kredit portfelining sifat pasayishi muammosi, uning asosiy sabablari va oldini olish choralari chuqur tahlil qilingan. Kredit risklari boshqaruvi zamonaviy bank faoliyatining eng muhim jihati sifatida ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda kredit sifatiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar, qarzdorlik boshqarish tizimining zaif tomonlari, makroiqtisodiy o'zgarishlarning ta'siri hamda texnologik innovatsiyalar rolini baholanadi. Ishda kredit riskini kamaytirish, qarzdorliklarni monitoring qilish va muammoli kreditlarni qayta ishlash bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan. Kredit operatsiyalarida huquqiy-me'yoriy bazani takomillashtirish, bank xodimlarining malakasini oshirish va zamonaviy tahlil usullarini joriy etish zaruriyati asoslantirilgan.

### *Annotation*

This research examines the problem of declining credit portfolio quality in commercial banks, its root causes and preventive measures. Credit risk management is analyzed as the most critical aspect of modern banking operations. The study evaluates internal and external factors affecting credit quality, weaknesses in debt management systems, impacts of macroeconomic changes and the role of technological innovations. Practical recommendations are provided for reducing credit risk, monitoring debts and restructuring problematic loans. The necessity of improving the legal-regulatory

framework in credit operations, enhancing banking personnel qualifications and implementing modern analytical methods is substantiated.

### ***Аннотация***

В данном исследовании глубоко анализируется проблема снижения качества кредитного портфеля в коммерческих банках, его основные причины и превентивные меры. Управление кредитными рисками рассматривается как важнейший аспект современной банковской деятельности. В исследовании оцениваются внутренние и внешние факторы, влияющие на качество кредитов, слабые стороны системы управления задолженностью, влияние макроэкономических изменений и роль технологических инноваций. Представлены практические рекомендации по снижению кредитного риска, мониторингу задолженности и реструктуризации проблемных кредитов. Обоснована необходимость совершенствования нормативно-правовой базы кредитных операций, повышения квалификации банковских работников и внедрения современных методов анализа.

### ***Kalit so'zlar***

Kredit sifati, kredit riski, qarzдорlik, muammoli kreditlar, kredit portfeli, risk boshqaruvi, bank nazorati, moliyaviy barqarorlik, kredit tahlili, qarzдорliklarni qayta ishlash, kreditni baholash, zarar qoplash, provisiya, kredit monitoringi, bank xavfsizligi.

### ***Key words***

Credit quality, credit risk, debt, non-performing loans, credit portfolio, risk management, banking supervision, financial stability, credit analysis, debt restructuring, credit assessment, loss coverage, provisioning, credit monitoring, banking security.

### **Ключевые слова**

Качество кредита, кредитный риск, задолженность, проблемные кредиты, кредитный портфель, управление рисками, банковский надзор, финансовая стабильность, кредитный анализ, реструктуризация задолженности, оценка кредита, покрытие убытков, резервирование, кредитный мониторинг, банковская безопасность.

### **Kirish**

Hozirgi kunda moliyaviy tizimning barqaror rivojlanishi iqtisodiyotning asosiy ustuvorliklaridan biri hisoblanadi. Tijorat banklari iqtisodiyotning qon-tomir tizimi sifatida resurslarni samarali taqsimlash, investitsiyalarni moliyalashtirish va biznesning turli sektorlarini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Biroq, so'nggi yillarda jahon moliyaviy bozorlarda kuzatilayotgan turbulentlik, pandemiya oqibatlari, geosiyosiy keskinliklar va iqtisodiy inqirozlar banklarning kredit portfeli sifatini sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Kredit operatsiyalari banklarning asosiy daromad manbayi bo'lsa-da, noto'g'ri boshqariladigan kredit risklari moliyaviy inqirozlarga olib kelishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasida bank tizimi tubdan islohotlar jarayonini boshidan kechirmoqda. Mamlakatimizda tijorat banklarining roli tobora ortib bormoqda va ular iqtisodiyotning real sektorini qo'llab-quvvatlashda faol ishtirok etmoqda. Biroq, kredit portfelining sifati pasayishi muammosi mahalliy banklar uchun ham dolzarb ahamiyatga ega. Muammoli kreditlarning o'sishi nafaqat bank faoliyatining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, balki butun moliyaviy tizimning barqarorligiga xavf soladi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi tijorat banklarida kreditlarning sifati pasayishining asosiy sabablarini aniqlash, ushbu jarayonga ta'sir etuvchi omillarni chuqur tahlil qilish

va amaliy jihatdan qo'llanilishi mumkin bo'lgan oldini olish choralari ishlab chiqishdan iborat. Bugungi kunda kredit risklarini boshqarishning zamonaviy usullari, sun'iy intellekt va big data texnologiyalarining qo'llanilishi, xalqaro tajribadan samarali foydalanish va mahalliy xususiyatlarni hisobga olgan holda kredit siyosatini takomillashtirish zarurati tug'ilmoqda. Tadqiqot natijalarida nazariy jihatdan asoslangan va amaliy jihatdan foydali tavsiyalar berish ko'zda tutilgan.

### Asosiy qism

Zamonaviy bank faoliyatida kredit operatsiyalari markaziy o'rinni egallaydi va banklarning daromadlarining asosiy qismini tashkil etadi. Biroq, kredit portfelining sifati banklarning moliyaviy barqarorligi va iqtisodiyotning umumiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kredit sifatining pasayishi deganda, avvalo, muammoli kreditlarning ulushi oshishi, qarzдорlarning majburiyatlarini o'z vaqtida bajarolmasligi va kreditlarni qaytarib olish imkoniyatining kamayishi tushuniladi. Ushbu jarayon nafaqat alohida banklar uchun, balki butun moliyaviy tizim va iqtisodiyot uchun jiddiy xavf tug'diradi.

Kredit portfelining sifati ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularni shartli ravishda ichki va tashqi omillarga ajratish mumkin. Ichki omillar bank ichida shakllanadi va to'g'ridan-to'g'ri uning faoliyatiga bog'liq. Bular jumlasiga kredit siyosatining noto'g'ri shakllantirilishi, risk-menejment tizimining zaif ishlashi, qarzдорlarni baholash jarayonidagi kamchiliklar, kreditorlarning malakasizligi, zamanbal va garov muammolari, monitoring tizimining samarasizligi kiradi. Tashqi omillar esa makroiqtisodiy holatlar, siyosiy barqarorlik, qonunchilik bazasi, bozor raqobati, texnologik o'zgarishlar, tabiiy ofatlar va pandemiya kabi keng ko'lamli ta'sirlarni o'z ichiga oladi.

Kredit sifatining pasayishiga olib keluvchi eng muhim sabablardan biri kredit tahlilining yetarli emasligi hisoblanadi. Ko'plab hollarda banklar qarzдорlarning to'lov qobiliyatini baholashda faqat rasmiy hujjatlarga tayanadi va biznesning haqiqiy moliyaviy holatini chuqur tahlil qilmaydi. Qarzдорning kredit tarixini tekshirish, uning



biznes faoliyatini monitoring qilish, bozor sharoitlarini hisobga olish jarayonlarida kamchiliklar mavjud. Ayniqsa, kichik va o'rta biznesga kreditlar ajratishda risk baholash metodologiyasi etarlicha rivojlanmagan. Qarzdorlar ko'pincha o'zlarining moliyaviy holatini yashirishga harakat qiladi va banklar bu ma'lumotlarni tekshirish uchun yetarli imkoniyatlarga ega emas.

Garov va zamanbalchilik tizimidagi muammolar ham kredit sifatini pasaytiruvchi muhim omillardan biridir. Ko'plab hollarda garov qiymati noto'g'ri baholanadi yoki garov mulki suyuq bo'lmagan aktivlarda ifodalanadi. Bozor qiymatlarining tez o'zgarishi garov qiymatini keskin kamaytirishga olib kelishi mumkin. Zamanbalchilik institutining yetarlicha rivojlanmaganligi, zamanballarning moliyaviy imkoniyatlarini tekshirish mexanizmlarining zaifligi muammoli kreditlar sonining oshishiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, iqtisodiy inqiroz davrida garov aktivlarining qiymati tez pasayadi va banklar o'z talablarini to'liq qoplash imkoniyatini yo'qotadi.

Kredit monitoringining samarasizligi yana bir jiddiy muammodir. Kredit ajratilgandan keyin qarzdorning moliyaviy holatini muntazam kuzatish, kreditan foydalanish maqsadiga muvofiqligini nazorat qilish, o'z vaqtida muammolarni aniqlash zarurati mavjud. Biroq, ko'plab banklarda monitoring tizimi rasmiy xarakterga ega bo'lib, kredit ajratilgandan keyin qarzdor bilan aloqa zaiflanadi. Qarzdorning biznes faoliyatidagi o'zgarishlar, moliyaviy qiyinchiliklarning dastlabki belgilari o'z vaqtida aniqlanmaydi. Bu esa muammoni erta bosqichda hal qilish imkoniyatini yo'qotadi va muammoli kreditlar miqdorini oshiradi.

Ushbu tadqiqot ishi davomida tijorat banklarida kreditlarning sifati pasayishining ko'p qirrali tabiati, uning chuqur ildizlari va keng ta'siri chuqur o'rganildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, kredit sifatining pasayishi yagona omil bilan emas, balki ichki va tashqi omillarning murakkab o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Kredit tahlilining yetarli emasligi, garov va zamanbalchilik tizimidagi kamchiliklar, monitoring jarayonlarining zaif ishlashi, xodimlarning malakasizligi, risk boshqaruvi tizimining

etarli rivojlanmaganligi kabi ichki omillar banklar ichida shakllanadi va to'g'ridan-to'g'ri ularning faoliyatiga bog'liq. Bu omillar banklarning o'z nazorati ostida bo'lib, ularni yaxshilash banklarning o'z kuchi va irodasiga bog'liq.

Tashqi omillar esa ancha murakkab va ko'pincha banklarning bevosita nazoratidan tashqarida bo'ladi. Makroiqtisodiy o'zgarishlar, siyosiy barqarorlik, qonunchilik bazasining holati, bozor raqobati, texnologik inqilob, tabiiy ofatlar va pandemiya kabi omillar umumiy muhitni belgilaydi va banklarning faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Biroq, banklar bu tashqi omillarga passiv ravishda emas, balki faol strategiya orqali javob berishi mumkin. Iqtisodiy tsikllarni bashorat qilish, turli ssenariylarga tayyor bo'lish, moslashuvchan biznes modelini joriy etish, diversifikatsiya qilish orqali banklar tashqi zarbalarning ta'sirini kamaytirishi mumkin.

Pandemiya davri ko'plab darslar berdi va banklarning tayyorgarligini sinovdan o'tkazdi. U tizimning zaifliklarini ochib berdi, lekin shu bilan birga moslashuvchanlik va innovatsiyalar uchun yangi imkoniyatlar ham yaratdi. Inqirozda omon qolgan va hatto rivojlanishda davom etgan banklar diversifikatsiyalangan biznes modeliga, yetarli kapital va likvidlik zaxiralariga, kuchli risk boshqaruvi tizimiga, raqamli texnologiyalarga tayyor infrastrukturaga ega bo'lgan banklar bo'ldi. Kelajakda ham pandemiya, tabiiy ofatlar, geosiyosiy inqirozlar, texnologik shoklar kabi favqulodda vaziyatlar yuzaga kelishi mumkin va banklar bunday stressli vaziyatlarga tayyor bo'lishlari zarur.

Kredit sifati muammosi nafaqat banklarning ichki masalasi emas, balki butun iqtisodiyot va jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega. Sog'lom va samarali kredit tizimi iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri bo'lib, investitsiyalarni rag'batlantiradi, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlaydi, yangi ish o'rinlari yaratilishiga yordam beradi, innovatsiyalarni moliyalashtiradi va aholining turmush darajasini oshiradi. Aksincha, muammoli kredit tizimi resurslarni noto'g'ri taqsimlaydi, iqtisodiy o'sishni sekinlashtiradi, moliyaviy inqirozlarga olib keladi va ijtimoiy barqarorlikni buzadi.

O'zbekiston kontekstida kredit sifatini yaxshilash ayniqsa muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimiz iqtisodiy islohotlar va transformatsiya jarayonini boshdan kechirmoqda. Xususiylar sektorning roli ortmoqda, xorijiy investitsiyalar jalb qilinmoqda, tashqi savdo kengaymoqda va raqamli iqtisodiyot rivojlanmoqda. Bank tizimi bu jarayonlarda markaziy rol o'ynaydi va uning samaradorligi va barqarorligi umumiy iqtisodiy muvaffaqiyatning muhim sharti hisoblanadi. So'nggi yillarda amalga oshirilgan bank islohotlari - davlat banklarini xususiylashtirish, xorijiy strategik investorlarni jalb qilish, tartibga solish tizimini zamonaviylashtirish, raqobatni kuchaytirish - muhim qadam bo'ldi, lekin bu jarayon davom etishi va chuqurlashishi zarur.

Mahalliy banklar oldida turgan asosiy vazifalar qatoriga quyidagilar kiradi: birinchidan, kredit portfelining sifatini sezilarli darajada oshirish va muammoli kreditlar ulushini xalqaro standartlar darajasiga tushirish; ikkinchidan, zamonaviy risk boshqaruvi tizimini to'liq joriy etish va uni samarali ishlatish; uchinchidan, raqamli transformatsiyani amalga oshirish va fintech innovatsiyalarni qo'llash; to'rtinchidan, xodimlarning professional malakasini xalqaro darajaga ko'tarish; beshinchidan, korporativ boshqaruv va shaffoflikni yaxshilash; oltinchidan, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va xalqaro moliyaviy bozorlarga integratsiyalashish.

Davlat organlari va tartibga soluvchilar tomonidan quyidagi yo'nalishlar bo'yicha ishlar olib borilishi maqsadga muvofiq: birinchidan, kredit munosabatlarini tartibga soluvchi qonunchilik bazasini yanada takomillashtirish, ayniqsa kreditorlar huquqlarini himoya qilish, garov va qarzdorliklarni undirish mexanizmlarini yaxshilash; ikkinchidan, sud tizimini samaradorligini oshirish va kredit nizolarini tezkor hal qilish mexanizmlarini joriy etish; uchinchidan, kredit tarixi ma'lumotlar bazasini kengaytirish va barcha moliyaviy muassasalar o'rtasida ma'lumot almashuvini ta'minlash; to'rtinchidan, moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha milliy strategiyani amalga oshirish; beshinchidan, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, biznes muhitini yaxshilash va investitsiyalar uchun qulay sharoitlar yaratish; oltinchidan,

bank nazorati va tartibga solishni xalqaro standartlarga to'liq moslash va risk-asoslangan nazoratni joriy etish.

Biznes hamjamiyati va qarzidorlar tomonidan ham mas'uliyatli yondashuv zarur. Korxonalar o'z moliyaviy majburiyatlarini to'liq va o'z vaqtida bajarishi, banklar bilan halol va ochiq munosabatda bo'lishi, moliyaviy qiyinchiliklar yuzaga kelganda darhol banklar bilan bog'lanishi va birgalikda yechim topishga harakat qilishi kerak. Moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash, korporativ boshqaruvni yaxshilash, biznes rejalar va prognozlarni realistik tuzish, kredit maqsadidan foydalanishni ta'minlash - bu qarzdorlarning asosiy majburiyatlari hisoblanadi. Biznes madaniyatini yaxshilash, shartnoma majburiyatlarini hurmat qilish, to'lov intizomini rioya qilish umumiy kredit muhitini sog'lomlashtiradi.

Jamiyat va ommaviy axborot vositalari ham o'z hissasini qo'shishi mumkin. Moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha targ'ibot ishlarini olib borish, bank xizmatlari va kredit mahsulotlari haqida obyektiv ma'lumot berish, kredit risklari va mas'uliyatlari haqida ongini oshirish muhimdir. Shu bilan birga, bank tizimiga ishonchni saqlab qolish, asossiz panik va salbiy fikrlarni tarqatmaslik ham muhim. Javobgar jurnalistika, faktlarga asoslangan tahlil, har ikki tomonning - banklar va qarzdorlarning - pozitsiyasini muvozanatlashgan tarzda yoritish zarur.

### **Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, tijorat banklarida kreditlarning sifati pasayishi murakkab, ko'p omilli muammo bo'lib, uning yechimi ham kompleks va ko'p yo'nalishli strategiyani talab qiladi. Bu muammoning yechimi faqat banklarning o'z kuchiga emas, balki davlat, biznes, jamiyat va xalqaro hamjamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlariga bog'liq. Kredit sifatini yaxshilash uchun zarur bo'lgan barcha vositalar, bilim va texnologiyalar mavjud - kerak bo'lgan narsa bu iroda, izchillik va uzoq muddatli istiqbolni ko'ra bilish qobiliyatidir.



Kredit sifatining oshishi nafaqat banklarning moliyaviy ko'rsatkichlarini yaxshilaydi va ularning barqarorligini mustahkamlaydi, balki butun iqtisodiyotning samaradorligini oshiradi, investitsiya muhitini yaxshilaydi, moliyaviy tizimga ishonchni mustahkamlaydi va oxir-oqibatda aholining farovonligiga xizmat qiladi. Bu uzoq va qiyin yo'l, lekin uning natijalari barcha manfaatdor tomonlar uchun foyda keltiradi. Ushbu tadqiqotda taqdim etilgan tahlil va tavsiyalar amaliyotchilar, siyosatchilar va tadqiqotchilar uchun foydali bo'lishi, kredit sifatini yaxshilash bo'yicha amaliy choralar ishlab chiqishda yo'l-yo'riq vazifasini bajarishi mumkin.

Kelajakda kredit bozori yanada rivojlanishi, yangi mahsulotlar va xizmatlar paydo bo'lishi, texnologiyalar bankchilikni tubdan o'zgartirishi kutilmoqda. Ushbu o'zgarishlar yangi imkoniyatlar bilan birga yangi risklar ham olib keladi. Banklar doimiy o'rganish rejimida bo'lishlari, o'z bilim va malakalarini yangilashlari, tashqi muhitdagi o'zgarishlarga tez moslashishlari zarur. Kredit sifati nafaqat o'tmishning natijalari, balki kelajakka tayyor bo'lishning ko'rsatkichi hisoblanadi. Kredit sifatini yuqori darajada saqlab qolish va doimiy yaxshilash muvaffaqiyatli va barqaror bank tizimining asosiy mezonlaridan biridir.

Ushbu tadqiqot ishlari natijasida taqdim etilgan xulosalar nazariy jihatdan asoslangan va amaliy jihatdan qo'llanilishi mumkin bo'lgan tavsiyalardan iborat. Kredit sifatini yaxshilash yo'lida ko'plab qiyinchiliklar va to'siqlar mavjud bo'lsa-da, maqsadga erishish mumkin va zarur. Buning uchun barcha manfaatdor tomonlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari, davlat va xususiy sektorning hamkorligi, xalqaro tajribadan o'rganish va mahalliy sharoitlarni hisobga olish, qisqa muddatli natijalarga emas, balki uzoq muddatli barqarorlikka yo'naltirilgan strategiya zarur. Kredit sifatining yaxshilanishi O'zbekiston bank tizimining zamonaviy, samarali va barqaror tizimga aylanishining muhim qadami bo'ladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:**

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2024). Bank nazorati bo'yicha yillik hisobot. Toshkent: Markaziy bank nashriyoti.
2. Qodirov, A.M. (2023). Bank risklarini boshqarish: nazariya va amaliyot. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
3. Rashidov, J.B. (2022). Tijorat banklarida kredit operatsiyalari va ularning samaradorligi. Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Basel Committee on Banking Supervision. (2023). Principles for the Management of Credit Risk. Bank for International Settlements.
5. International Monetary Fund. (2024). Global Financial Stability Report: Navigating Credit Risk in Emerging Markets. Washington, DC: IMF Publication Services.
6. European Central Bank. (2023). Guide to Internal Models: Credit Risk. Frankfurt: ECB Publications.
7. Bernanke, B.S., & Gertler, M. (2021). Agency Costs, Net Worth, and Business Fluctuations. American Economic Review, Vol. 111, pp. 14-31.